

אריה ארזי - מנחה סדנאות לניהול ומנהיגות, ומרצה על נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
arye.arzi@gmail.com, 054-6603336 <https://www.aryearzi.com>

פרשת תזריע

ברית מילה וברית סיני

ברית דו-צדדית

בתחילת פרשתנו מופיע הציווי על מילת בשר התינוק ביום השמיני: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁה פִּי תִזְרִיעַ וְנִלְדָה זָכָר ... וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוּל בְּשָׂר עֶרְלָתוֹ" (יב , א-ג). מצווה זו היא בעצם סוג של כריתת ברית, ולכן היא נקראת לרוב "ברית מילה". זאת לאור דברי התורה בספר בראשית:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאֵתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֲתָּה וְזָרְעֶךָ אַחֲרָיִךְ לְדֹרֹתֶם. זאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעֶךָ אַחֲרָיִךְ הַמּוֹל לְכֶם כָּל זָכָר. וְנִמְלַתֶם אֶת בְּשָׂר עֶרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (בראשית יז , ט-יא).

בדברי חכמים הברית ניתפסה כדו-צדדית. כלומר היא איננה מבטאת רק את המחויבות של כל יהודי לקיים את רצון הקב"ה, אלא גם את המחויבות של הקב"ה לכל יהודי. כך למשל אנו מוצאים, בדו שיח בין הקב"ה לאברהם שמובא בתלמוד בבלי:

אמר רב יצחק, בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש, אמר לו מה לידידי בבית? אמר לו, על עיסקי בני באתי. אמר לו, בניך חטאו וגלו. אמר לו, שמא בשוגג חטאו? אמר לו, "עשותה המזימתה" [=במזיד]. אמר לו, שמא מיעוטן חטאו? אמר לו הרבים [חטאו]. [אמר לו אברהם] היה לך לזכור ברית המילה.¹

טעמי מצווה

טעמים רבים נתנו הפרשנים למצווה זו ולצורתה. כך למשל הרד"ק רואה את הברית **כמשקל ואיזון נגד היצר** ואומר כי הקב"ה ציווה לקיים את הברית בינו וביננו דווקא באיבר הזה:

אבל זה האות הוא חזק שבכולם שהוא בגוף האדם שלא יהיה זולתו, ולפיכך צווהו הא-ל באותו אבר לפי שרוב העבירות יעשה על ידי אותו האבר לפי שהוא ראש התאוות.²

היינו, תאוה חזקה צריכה להיות בשליטה ומה שיסייע לנו בכך זו ברית המילה החקוקה בבשרנו. הרמב"ן אף הוא מסכים עם הרד"ק ואומר: "ואמרו טעם המילה, ששם זיכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא, לבל ישתמשו בו רק במצווה ובמותר"³.

¹ בבלי מנחות נג ע"ב.

² רד"ק על בראשית יז, יא.

³ רמב"ן, בראשית י"ז ט':

בעל ספר החינוך מתייחס לקשר שבין הגוף לנפש. לדבריו על כל יהודי שנברא מוטלת החובה להתקדם ולהתפתח בשני מישורים: במישור הפיזי על ידי ביצוע המילה בבושר, ובמישור הרוחני בדאגה לשיפור ושיכלול הנפש:

משרשי מצוה זו, לפי שרצה ה' יתברך לקבוע בעם אשר הבדיל להיות נקרא על שמו אות קבוע בגופם, להבדילם משאר העמים בצורת גופם, כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם, אשר מוצאם ומובאם איננו שווה. ונקבע ההבדל בגולת הזהב לפי שהוא סיבה לקיום המין, מלבד מה שיש בו תשלום צורת הגוף כמו שאמרנו. והעם הנבחר, חפץ ה' יתברך להשלים תכונתו. ורצה להיות ההשלמה על ידי האדם ולא בראו שלם מבטן, לרמוז אליו כי כאשר תשלים צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו.⁴

היינו, העובדה כי על האדם מישאל לחתוך חלק מבשרו, היא ביטוי לכך שהוא לא נולד מושלם ועליו להשלים את תכונתו על ידי מעשיו.

הספורנו רואה את קיום הברית דווקא באיבר ההולדה כמבטא את הנצחיות של הברית, משום שהברית טבועה באיבר היוצר את המשכיות הקיום בטבע, כדבריו: "בהיות אות הברית בזה האיבר המסבב נצחיות המין, יורה על הנצחיות המכוון בברית. ובהיותו איבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים".

בין האמוני לחברתי

הרמב"ם נותן מספר טעמים למצוות המילה, ומתייחס לכך במקומות שונים. ב"ספר המצוות" הוא מונה את המילה⁵ בין המצוות **הקשורות בענייני אישות**. כאן מתייחס הרמב"ם לקדושת חיי המשפחה והוא רואה את הסיבה לכך שמצוות המילה מתקיימת דווקא בראש איבר ההולדה של הגבר כדי שזכור תמיד - גם בשעה שאנו עסוקים בדברים הפזיזים ביותר - את עובדת היותנו עבדי הקב"ה ובני העם היהודי וזה מחייבנו לקדושה וטהרה גם בחיי האישות שלנו.

טעם אחר של הרמב"ם הוא **אמוני**, הוא מתייחס לקבוצת המצוות: "שהן תדירות, שנצטוונו בהם כדי לאהוב את המקום ולזכרו תמיד, כגון קריאת שמע ותפלה ותפילין וברכות. ומילה בכלל, לפי שהיא אות בבשרינו להזכיר תמיד בשעה שאין שם לא תפילין ולא ציצית וכיוצא בהן".⁶ היינו תפקיד ברית המילה היא להזכיר לנו את הקב"ה גם במצב או בזמן שבו אין אנו מקיימים את יתר המצוות כמו קריאת שמע, תפילה, תפילין וברכות.

טעם נוסף של הרמב"ם, כפי שהוא מופיע במורה נבוכים, הוא **חברתי**:

ויש במילה עוד ענין אחד צריך מאוד והוא שיהיה לאנשי זאת האמונה כולם, רצוני לומר מאמיני יחוד השם, אות אחד גשמי שיקבצם ולא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם ... כי פעמים יעשה האדם כן כדי להגיע את תועלת או כדי להתנכל אל אנשי זה הדת; אך זה הפועל [=ברית המילה] לא יעשהו אדם בו או בבניו [אלא] רק מתוך אמונה אמיתית, כי אין זה שרט בשוק או כווייה בזרוע,

⁴ ספר החינוך מצוות פרשת לך לך

⁵ מצווה רטו, וראה הסבר במאמרו של יונתן יעקבס, "טעמי מצוות המילה על פי הרמב"ם", באתר ישיבת הר עציון.

⁶ הקדמה למשנה תורה, חלוקת הספרים; ראה במקביל במורה הנבוכים ח"ג פמ"ד

אבל ענין שיהיה קשה מאוד. וידוע גם כן רוב האהבה והעזר הנמצא באנשים שהם כולם בסימן אחד ושהוא על צורת ברית.⁷

לדבריו המילה יוצרת רגשות אחווה וקירבה בין כל הגברים בני העם היהודי, שכולם נימולים, ובהיות המילה מעשה לא קל לביצוע, הרי שהגויים ימנעו מלמול לצורך קידום אינטרסים שלהם. נראה כי במבחן היסטורי צדק הרמב"ם באבחנותיו אלו. מן המפורסמות היא שהאחווה בין בני העם היהודי אין לה אח ורע בתולדות העמים וזאת עוד הרבה לפני קום מדינת ישראל.

רבי יצחק עראמה בספרו "עקידת יצחק" (שער יח), מביא את הטעם החברתי של הרמב"ם ומוסיף וכותב:

התועלת השני אשר יהיה לכל בני ברית אות והשם נפלא בכלם להתקשר כולם בקשר אהבה נוספת על כל זולתם בו יעזרו זה מזה לכל צורכי חייהם, אשר זהו הטוב וההכרחי לאדם בכל כוחותיהם ... והנה לפי שרצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל ולהרבות להם תורה ומצוות, אשר לקיומן צריכים מאוד להיעזר אלו מאלו נוסף על יתר העניינים, היה מהחכמה האלוקית לסקרם כולם בסקרא [=צבע] אחת אלוקית תהיה סיבה עצומה להוסיף ולתווד השלום ביניהם, להיות להם לב אחד, לקרוא כולם בשם אלוקיהם אשר הוא בעל בריתם ונושא חותמן וישמרו ברית שלום זה לזה ולא יבגדו זה בזה.⁸

בדברי ה"בכור שור" מצאנו גם התמקדות בסימון של האדם, זאת כאשר הוא רואה את ייחודה של מצוות המילה בהיותה סימן בלתי ניתן למחיקה של היות ישראל עבדיו של ה':

ואתנה בריתי ביני ובינך – שאשים חותם בבשרך להיות לסימן שאתה עבד לי, ... כדרך העבדים שיש להם חותם בבגדיהם להראות שהם עבדים וכפופין לאדוניהם ... אף כאן חתם הקב"ה בבשרינו, שאנו עבדים לו, במקום שאין אדם יכול להפשיט ולהשליך מעליו.

חלק מעם ושושלת

לאור הטעמים שהובאו, אפשר לומר שקיום מצוות ברית המילה היא בין השאר הצהרה של הורי הרך הנולד, שהם רואים את עצמם ואת הבן שנולד להם כחלק משושלת של בני העם היהודי. הכנסת הרך הנולד לברית מהווה מעשה שאין שום דרך לחזור ממנו לא רק במובן הפיזי, אלא גם במובן הרעיוני. בכך מביעים ההורים את רצונם ואת בחירתם החופשית להמשיך את הדרך הזו, וזאת גם בעתות צרה וצוקה כשהמילה היתה כרוכה בסכנות רבות מאד מצד אויביי ישראל, ביחוד היוונים והרומאים שמנעו את קיום הברית ואסרו עליה. בזמן שאבי הבן נימול בהיותו בן שמונה ימים היתה זו מילה שלא על דעתו. אך כאשר אב מל את בנו, מביע האב את בחירתו בברית זו ומאשר בכך את הסכמתו למילה שנחתמה בבשרו בהיותו בן שמונה ימים.

סיוע לגישה זו אפשר למצוא בברכות של ברית המילה. כידוע בזמן ברית המילה מברכים שתי ברכות. הברכה הראשונה היא "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על המילה". זו ברכה שמברכים אותה לפני ביצוע מעשה המצווה, והיא מכוונת למעשה הספציפי שעומד להתרחש מייד. הברכה השנייה היא: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". על כך אומר רבנו תם שברכה זו אינה על מעשה הברית שעומד להתרחש: "אלא משבח ומודה לקב"ה

⁷ במורה הנבוכים (ג. מט)

⁸ שער יח.

שציוונו על המילה כשתבוא לידו".⁹ היינו אבי הרך הנימול מודה לקב"ה על כך שנתן לנו בהר סיני את הציווי להיכנס עימו לברית, ברית המילה.

אפשר לראות בכך הקבלה למהלך קבלת התורה המובא במדרש :

"ויתייצבו בתחתית ההר" – אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם ... אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב [במגילת אסתר] "קיימו וקבלו היהודים", קיימו מה שקיבלו כבר.¹⁰

המדרש אומר כי קבלת התורה הראשונה בהר סיני היתה בכפיה, אבל בימי מרדכי ואסתר קיבלו היהודים עליהם את התורה ברצון. בדומה לכך, האדם היהודי עובר ברית בהיותו בן שמונה ימים בלא שייתן את הסכמתו לכך. אולם בהמשך חייו כשהוא מכניס את בנו לברית המילה, מהווה הדבר אישור להסכמתו ובחירתו להיות מחויב לברית המילה שעבר הוא עצמו בהיותו בן שמונה ימים.

⁹ בפירוש תוספות על בבלי פסחים דף ז ע"א, ד"ה ובלבער.
¹⁰ בבלי שבת פח ע"א